

Boekbespreking

Filosofie van het eigendom

Hans Achterhuls

P. Meijs en W. Jansen, 1989, *Eigendom tussen politiek en economie*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 195 blz., ISBN 90 01 58410 1

“Eigendom tussen politiek en economie” van de Tilburgse filosofen van de economie P. Meijs en W. Jansen, kan op diverse manieren gelezen, en dus ook beoordeeld worden. In de eerste plaats verdient dit boek natuurlijk een beoordeling op grond van de uitdrukkelijke these die het naar voren wil brengen. Die luidt dat er een diskrepantie bestaat tussen het moderne liberale eigendomsbegrip en bestaande maatschappelijke praktijken rondom eigendom. Het doel van “Eigendom tussen politiek en economie” is nu “het opheffen van deze diskrepantie” door het eigendomsbegrip te moderniseren en meer realistisch te omschrijven.

De weg naar dit doel loopt voor de auteurs deels via een beschrijving van de manier waarop in de verzorgingsstaat met eigendom wordt omgegaan, maar vooral via een weergave van een aantal klassieke en moderne wijsgerige opvattingen over eigendom. De klassieke wortels van het hedendaagse liberale eigendomsbegrip vinden Meijs en Jansen bij de Engelse filosofen Hobbes en Locke, waarvan de opvattingen in de traditie vervolgens door onder andere Rousseau, Kant, Fichte, Hegel, Smith en Marx deels aangevuld en uitgewerkt, maar ook deels vermeld worden. Hierna komen in aparte hoofdstukken uitgebreid de eigendomsopvattingen van de hedendaagse denkers Nozick, Rawls en Macpherson aan bod. Vooral aan de laatste ontlene de auteurs tenslotte in een laatste hoofdstuk hun eigen moderne opvattingen over eigendom.

De tweede lezing van “Eigendom tussen politiek en economie” ligt op het niveau van de weergave van dit wijsgerig materiaal. De auteurs doen een aantal uitdrukkelijke pogingen om rondom het eigendomsbegrip tot een konfrontatie van de verschillende behandelde filosofen te komen. Deze verdient zeker een aparte lezing en beoordeling. Een derde vijand

van lezen wordt door Meijs en Jansen zelf gesuggereerd als zij stellen dat hun boek ook als een inleiding op het werk van de behandelde wijsgeren gelezen kan worden.

Laat ik maar direkt stellen dat dit laatste mij onmogelijk lijkt. De weergave van de behandelde denkers vraagt op veel plaatsen van de lezer zo veel voorkennis dat er van een inleiding geen sprake kan zijn. Daarnaast hebben de schrijvers hun, voornamelijk Engelse citaten zelfs van de boeken van Hobbes en Locke waarvan uitstekende Nederlandse vertalingen bestaan, in de oorspronkelijke taal weergegeven, waardoor aan hun inleidende pretenties sterk afbreuk wordt gedaan. Voeg hierbij dat moeilijke citaten soms wel heel erg uit hun kontekst worden gehaald en het zal duidelijk zijn dat mijn beoordeling van dit boek op het derde niveau van lezen negatief is.

Die negatieve beoordeling kwam bij mij met name voort uit een min of meer spontane lezing van "Eigendom tussen politiek en economie" op het tweede niveau. Voortdurend betrapte ik mij erop, dat ik via heel wat impulsieve krabbels in de kantlijn met de auteurs in discussie ging, waarbij ik voortdurend de primaire literatuur die zij behandelden erbij haalde. Is er ook geen andere lijn bij Locke te vinden, in welke kontekst staat dit citaat bij Nozick, wordt het eigendomsbegrip van Rousseau wel goed weergegeven, nemen Meijs en Jansen bepaalde vooronderstellingen van Macpherson niet al te kritiekloos over, heeft deze verrassende uitleg van Nozick voldoende grond, dit soort vragen en kritieken kwamen voortdurend bij mijn eerste lezing naar boven. Voor iemand die redelijk ingevoerd is in het sociaal-filosofisch vertoog is de lezing van dit boek met andere woorden een creatieve onderneming. Wat mij betreft, kan "Eigendom tussen politiek en economie" op dit niveau van lezing zonder meer als een goede, uitdagende en vernieuwende studie worden gekwalificeerd.

Dit oordeel doet vanzelfsprekend niets af aan het feit dat ik het op een aantal punten met de auteurs oneens ben. De belangrijkste hiervan, die ook mijn eigen positie betreft, draait om het al of niet bestaan van schaarste in de moderne maatschappij. Met Macpherson lijken Meijs en Jansen het erover eens te zijn dat de schaarste in de moderne maatschappij in principe overwonnen is. Alleen het kapitalistische-mensbeeld dat de mens beschouwt als een wezen met oneindige konsumptieve behoeften, houdt de schaarste, aldus Macpherson, op kunstmatige wijze in stand. Onder andere met een verwijzing naar mijn eigen werk "Het rijk van de schaarste" noemen Meijs en Jansen schaarste daarom een ideologische konstruktie. Welnu, het hangt sterk af van het ideologiebegrip dat men hanteert, of ik het daarmee eens kan zijn. Als ideologie vooral met vals bewustzijn en niet met maatschappelijke praktijken verbonden wordt, ben ik het er in elk geval totaal mee oneens. Helaas krijg ik sterk de indruk dat niet alleen Macpherson, maar ook de auteurs ideologie vooral met bewustzijnsvormen verbinden. Zij vinden dat er "een verandering in het *bewustzijn* van de burgers plaats moet vinden", dat er een

“drievoudig proces van bewustwording door de politieke apathie van zich af moeten schudden”, enz. Hiertegenin zou ik zelf sterk de nadruk willen leggen op schaarste als een sociale konstruktie, die niet primair uit het bewustzijn van de moderne mens voortkomt, maar die zijn dagelijkse materiële reilen en zeilen voor een zeer groot deel bepaalt en die daarom niet simpelweg via verlichting van het bewustzijn zal verdwijnen.

Nogmaals, dit soort discussie dat ik ook op andere punten met de auteurs zou willen aangaan, doet weinig af aan mijn waardering van deze studie als een creatieve verwerking van een aantal sociale filosofen. Wanneer ik hierna tenslotte naar de hoofdstelling van “Eigendom tussen politiek en economie” overga, is mijn oordeel echter veel minder positief. Voor zover ik begrijp wat de auteurs willen, en dat is niet gemakkelijk, ben ik het radikaal oneens met zowel hun stelling als de argumentatie waarop die gebouwd is. In hun eigen termen samengevat gaat het hun erom “een versmald eigendomsbegrip”, dat vooral een uitdrukking is van een relatie van “mensen tot materiële zaken”, te vervangen door een breder eigendomsbegrip “dat een uitdrukking is van een relatie van mensen tot zichzelf en van politieke en economische relaties tussen mensen onderling”. Hun tweevoudige argumentatie hiervoor luidt dat in de traditie bij een aantal denkers een breder eigendomsbegrip aanwezig is en dat in de moderne maatschappij de eigendomsverhoudingen niet alleen de relatie tussen mensen en materiële zaken maar de gehele inrichting van de samenleving betreffen.

Beide opmerkingen lijken mij op zich terecht, maar ik zie totaal niet in waarom zij als argumenten voor een verbreed eigendomsbegrip kunnen gelden. Wat de eerste betreft, ben ik het volstrekt met de auteurs eens dat bijvoorbeeld Hobbes, Locke en Rousseau eigendom verbinden met zelfontplooiing van mensen en dat Macpherson deze traditie verdiskonteert wanneer hij eigendomsrechten wil opvatten als onderdelen van het recht op zelfontplooiing. Enthousiast over een dergelijke verbreding van het eigendomsbegrip ben ik echter allerminst. Filosofisch gezien leidt zij mijns inziens tot een vervaging van elk begripsmatig onderscheid tussen verschillende rechten. Als onder het eigendomsrecht zowel het recht op arbeid, het recht op maatschappelijke participatie, het recht op leven en gezondheid als het “recht op echtelijke genegenheid” (aldus bij Hobbes, door de auteurs verschillende malen zonder kritiek overgenomen) vallen, weet ik echt niet meer waar eigendom nu werkelijk voor staat. De auteurs lijken, overigens met Macpherson, hier uit te gaan van een erg optimistisch en harmonieus mans- en maatschappijbeeld, waarin van essentiële conflicten tussen rechten nauwelijks sprake lijkt te kunnen zijn. De visie van een wereld waarin rechten op eigendom, arbeid, participatie en gezondheid, laat staan op echtelijke liefde, met elkaar botsen, en elkaar wederzijds kunnen beperken, lijkt mij realistischer dan het beschouwen van al deze zaken als eigendomsrecht. Daarbij zie ik nog af van het gegeven dat allerlei pogingen om in de praktijk van een breder eigendomsbegrip uit te gaan, helaas bijna altijd geleid hebben tot een

miskenning en onderdrukking van niet alleen het beperkte eigendomsrecht maar ook van de ermee verbonden klassieke vrijheidsrechten.

In de tweede plaats kan ik maar niet begrijpen waarom de moderne eigendomspraktijken, die inderdaad veel meer omvatten en bestrijden dan de relatie van mensen tot materiële zaken, tot een veranderd begrip van eigendom zouden moeten leiden. Van heel veel begrippen kan immers gezegd worden dat "zij een relatie van mensen tot zichzelf en politieke en economische relaties tussen mensen onderling" betreffen, zonder dat deze begrippen daardoor plotseling nieuw gedefinieerd hoeven te worden. Ik geef één voorbeeld. In het verkeer gaat het volgens de definitie van het woordenboek om het "zich bewegen of het vervoeren van personen, voertuigen en goederen over openbare wegen". Welnu, het kost weinig moeite om aan te tonen dat in de moderne werkelijkheid (denk aan de auto als voorbeeld) het verkeer ook "een relatie van mensen tot zichzelf en politieke en economische relatie tussen mensen" betreft, ja zelfs dat deze aspecten soms belangrijker zijn om het moderne verkeer te begrijpen dan de smalle definitie van het woordenboek. Daar kun je vervolgens een zeer interessant boek over schrijven zonder dat je daarvoor hoeft te betogen dat het verkeersbegrip uitgebreid en aan de maatschappelijke werkelijkheid aangepast moet worden, door al deze aspecten erin op te nemen. Wat mij betreft, hebben Meijs en Jansen in deze zin een interessante en belangrijke studie over het moderne eigendom beschreven.